

Реферат на тему: "Микола Гоголь, життя та творчість"

Микола Гоголь

Микола Гоголь, життя та творчість

План реферату:

Біографія

Хто такий чорт

Хлестаков

Розгляд "Ревізора"

Чичиков

Сенс життя Чичикова

Мертві душі

Література

Біографія.

Микола Васильович Гоголь народився 20 березня 1809 року в селі Великі Сорочинці на Полтавщині. Навчався у Полтавському повітовому училищі, згодом у Ніглинської гімназії вищих наук. У 1828 році переїхав до Петербурга. З 1834 року — ад'ютант-професор по кафедрі загальної історії при Петербурзькому університеті.

Вже з початку своєї творчої діяльності Гоголь увійшов у річище російської демократичної літератури, що розвивалася в напрямі народності й гуманізму, широко використовував українську літературну й фольклорну традиції. Романтичне відображення далекого минулого, овіяного повір'ями та легендами, сприяли розробці української теми в російській літературі, вивченню історії та етнографії України. Останні роки життя письменника були затьмарені духовною кризою.

Про Гоголя як мислителя написано дуже мало. З найвідоміших праць слід мати на увазі такі: Зеньковський В.В. Николай Васильевич Гоголь (Париж, 1991), Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні (Мюнхен, 1983), Мережковський Д.С. В тихом омуте (" Гоголь и чёрт").

Хто такий чорт.

" Як виставити чорта дурнем" — це, за власним свідченням Гоголя було головною думкою усього його життя і всієї творчості. Вже "здавна я лише тим і заклопотаний, щоб після мого твору вдосталь насміялась людина над чортом" (лист до Шевирьова з Неаполя від 27 квітня 1847 року).

У релігійному розумінні Гоголя чорт є мистичною і реальною істотою, в якій зосередилося заперечення Бога, вічне зло. Гоголь , як художник, при світлі сміху досліджує природу цієї мистичної сутності, як людина, зброєю сміху бореться з цією реальною істотою: сміх Гоголя — боротьба людини з чортом.

Бог є нескінченне, кінець і початок сущного; чорт — заперечення Бога, а відтак, і

заперечення нескінченного, заперечення всякого кінця і початку, чорт є почате і незакінчене, яке видається безначальним і безкінечним; чорт — нуменальна — вічна площа, вічна вульгарність. Єдиним предметом творчості Гоголя і є чорт. Саме в цьому розумінні, тобто як явище "безсмертної вульгарності людської", що споглядається за всіма умовами місцевими і часовими — історичними, народними, державними, суспільними — явище — безумовного, вічного і всесвітнього зла; вульгарність *sub specie aeterni*, "під виглядом вічності".

...Гоголь першим побачив невидиме і найстрашніше, вічне зло не в трагедії, а у відсутності всього трагічного, не в силі, а у безсиллі; не у божевільних крайнощах, а у надто поміркованій середині, не у гостроті і глибині, а у тупості і пласкості, вульгарності всіх людських почуттів і думок, не у найбільшому, а у найменшому. Гоголь зробив для моральних вимірів те саме, що Лейбніц для математики, — відкрив ніби диференціальне числення, нескінченно велике значення, нескінченно малих величин добра і зла. Він першим зрозумів, що чорт і є найменше, яке лише внаслідок нашої власної малості здається великим — найслабше, яке лише внаслідок нашої власної слабкості здається сильним... Гоголь першим побачив чорта без машкари, побачив його справжнє обличчя, страшне не своєю незвичайністю, а звичайністю, паскудством; першим зрозумів, що обличчя чорта є не далеким, чужим, дивним, фантастичним, а щонайближчим, знайомим, взагалі реальним "людським, занадто людським" обличчям, обличчям на товпу, обличчям "як у всіх", майже нашим власним обличчям у ті хвилини, коли ми не насмілюємося бути самими собою і погоджуємося бути "як усі".

Два головних герої Гоголя — Хлестаков і Чичиков — два суто сучасних російських обличчя, дві іпостасі вічного і всесвітнього зла — "безмерної вульгарності людської". За словом Пушкіна: То двох дияволів зображення були.

Хлестаков.

...У Хлестакова, крім реального людського обличчя, є "привід". "Це фантазмагорична особа — говорить Гоголь, — яка як облудний персоніфікований обман, щезла разом з трійкою Бог знає куди". Герой "Шинелі", Акакій Акакійович, так само, як Хлестаков, але не за життя, а після смерті своєї, стає привідом — мерцем, який біля Калінкіного мосту лякає перехожих і стягає з них шинелі. І герой "Записок божевільного" стає особою фантастичною, примарною — "королем іспанським Фердинантом VIII". У всіх трьохвихідна точка одна і та ж: це — дрібні петербурзькі чиновники, знеособлені клітинки величезного державного тіла, нескінченно малі дробі безконечно великого цілого. Саме з цієї вихідної точки — майже абсолютного поглинання живої людської особистості мертвим позбавленим індивідуальності цілим — поринають вони в порожнечу, у простір і описують три різні, але однаково жахливі параболи: один у неправді, другий — у божевільні, третій — у забобонній легенді. В усіх трьох випадках особистість миститься реальному запереченню відмовляючись від реального, мститься примарним, фантастичним самоствердженням. Людина намагається бути не тим, що вона є, тому що не хоче, не може, не повинна бути нічим. І

в мертвому обличчі Акакія Акакійовича, і в божевільному обличчі Поприщина і у брехливому обличчі Хлестакова крізь неправду, божевілля і смерть блимає щось істинне, безсмертне, надрозумове, що є в у кожній людській особистості і що волає із неї до людей, до Бога: я — один, іншого подібного до мене ніколи ніде не було і не буде, я сам для себе все, — "я,я,я !" — як у нестямі кричить Хлестаков.

...Епікурейське вільнодумство, відродження язичницька мудрість, принцип "життям користуйся, живий !" — скорочується у Хлестакова у виречення нової позитивної мудрості: "Адже на те живеш, щоб зривати квіти втіхи." Як просто, як загальнодоступно ! Це звільнення від усіх моральних уз чи не перетвориться згодом на ніцшеанське, карамазовське: "немає добра і зла, все дозволено". І тут і там — один початок: крила орла і крила мошки борються з одними і тими ж законами всесвітнього тяжіння.

...Привід росте, мильна бульбашка надувається, виграючи чарівною веселкою. "Та й що справді ? Я такий ! Я не подивлюсь ні на кого... Я говорю всім: Я сам себе знаю, сам". "Я скрізь, скрізь". Ось нуменальне слово; ось уже обличчя чорта майже без машкари: він поза простором і часом майже, він всюдисущий і вічний. "У палац що не день їжджу. Мене завтра ж зроблять зараз фельдмарш..." (підсковзується і ледь-ледь не падає на підлогу, але його шанобливо підтримують чиновники).

До чого б дійшов він, якби не підсковзнувся ? Чи не назвав би себе, як кожен самозванець — самодержцем ? А, можливо, в наші дні не задовольнився б і царственным, взагалі жодним людським іменем і вже прямо назвав би себе "надлюдиною", "Людинобогом": сказав би те, що у Достоевського чорт радить сказати Іванові Карамазову: "Де стане Бог — там уже місце боже; де стану я там зараз же буде перше місце — де і все дозволено". Адже це Хлестаков майже і говорить, принаймі, хоче сказати, а якщо не вміг, то лише тому, що слів таких іще немає: "Я сам себе знаю, сам...я,я,я"... Від цього безтямного самоствердження особистості лише один крок до самообожнення, яке у хворій голові Поприщина дає божевільний, але все іще відносно скромний висновок: "Я король іспанський Фердинанд VIII", а у метафізичній голові Ніцше і нігіліста Кирилова, героя "Бісів", — уже остаточний, наскільки більш величний, висновок: "Якщо немає Бога, то я — Бог !".

Недаремно бідні чиновники повітового містечка пригнічені ніби "надлюдською" величию Хлестакова. "Генерал" це ж для них означає — майже "надлюдина". "Як ви гадаєте, Петре Івановичу, хто він такий стосовно чину ?" — "Я гадаю, заледве не генерал". — "А я так гадаю, що генерал-то йому в підметки не годиться ! А коли генерал, то чиновник хіба що сам генералісимус !.. Оце, Петре Івановичу, людина — а ! — робить висновок Бобчинський. — Ось вона, що значить людина !" А знищений Артемій Пилипович Земляніка тільки лепече, тремлячи та бліднучи: "Страшено просто. А чому і сам не знаєш.". І справді, по сцені проноситься ніби подих якогось надприродного жаху.

Глядачі сміються і не розуміють страшного в смішному, не відчують, що вони, можливо, обдурені ще більш, ніж дурні чиновники. Ніхто не бачить, як росте за

Хлестаковим велетенський привід, той, кому власні пристрасті наші вічно служать, якого вони підтримують, як ревізора, що підсковзнувся, — чиновники, як великого Сатану — дрібні чорти. Здається, і дотепер ніхто не побачив, не впізнав його, хоча він уже являється "у своєму власному вигляді", без машкари або у найпрозорішій із масок, і безсоромно сміється людям в очі і кричить: " Це я, я сам ! Я — скрізь,скрізь !".

Розгляд "Ревізора".

..."Минає страшна імла життя, — пише Гоголь в одній із своїх "заміток на клаптиках", — і ще глибока прихована в тім таємниці. Чи не жахливе це явище — життя без підпори міцної ? Чи не страшно велике воноявище ? Так — сліпе...". У цій страшній імлі засліпені люди блукають і здається одне одному привидами. "Нічого не бачу, — стогне Городничий, приголомшений туманом, — Бачу якісь свинячі рила замість облич, а більш нічого". Згадайте Єгипетські тьми, — пояснює Гоголь з іншого приводу у статті "Страхиття і жахи Росії", — це марення чорта. Сліпа ніч обняла їх раптом, серед білого дня; з усіх боків уп'ялися у них жахаючі образи; старезні страховиська із сумними обличчями стали непереборно в очах їхніх; без залізних кайданів скував їх усіх страх і позбавив усього; всі спонукання, усі сили в них прогинули, окрім одного страху".

І ось "ява остання" не лише в звичайному, сценічному, а більш глибокому, символічному значенні — "остання ява", видіння, яким закінчується все, — "Ті ж і жандарм": " Чиновник, що приїхав згідно з іменним повелінням із Петербурга, викликає вас зараз же до себе". Вимовлені слова ці, як громом, вражають всіх. І далі страшна "німа сцена" — закам'яніння жаху. Ми мусимо вірити, за задумом Гоголя, що цей петербурзький чиновник, що з'являється, як "бог із машини", як янгол у середньовічних містеріях, є справжнім. Ревізор — втілений фатум, совість людська, правосуддя боже. Ми, однак, не бачимо його; він залишається для нас ще більше, ніж Хлестаков особою фантастичною, примарною. Але якщо б ми побачили його, хто знає, чиновник не виявилася б дивна подібність між двома "чиновниками з Петербурга", великим і маленьким, чиновник не промайнуло б у грізному обличчі цього неначе б і справжнього Ревізора знайоме обличчя людини світської, значно вищого польоту, ніж Іван Олександрович, але наскільки ж спритного "доконченого *comme il faut*, розумного, навіть, хай ітак, добродісного" і відночас такого, який абсолютно "нічим не відрізняється від інших", від усіх ? У його начальницькому окрику, коли заходиться він шпетити з висоти буцімто непогрішимого правосуддя своїх менших братів, бідних повітових чиновників, чиновник не пролуніє знайомий, тільки-но почутий окрик: "Та ж мене: ані-ні ! Та ж у мене пильнуй !... О, я жартувати не люблю, я вам задам острашки !" ? Що, якщо в образі другого Ревізора повертається, здійснивши одне із своїх вічних кіл, перший, що тільки-но помчав геть, Іван Олександрович, як Хлестаков вищого польоту, у новій і докінчено останній яві своїй ? "Згідно з повелінням із Петербурга" — ось що приголошує "як громом" усіх, не лише дійових осіб і глядачів, а, здається, і самого Гоголя.

..."В результаті, — говорить знову сам Гоголь вустами однієї з дійових осіб у

розв'язці "Ревізора", — в результаті залишається щось отаке ... я вам навіть пояснити не можу, — щось страхотливо — похмурне, якийсь страх безладдя нашого. Саме ця поява жандарма, що з'являється у дверях, це закам'яніння, до якого спричинилися для всіх його слова, що сповіщають про приїзд справжнього ревізора, який має стерти їх з лиця землі, винищити доконечно — все це якось незвичайно страшно".

Чичиков.

У Хлестакові переважає початок руху, "прогресу", у Чичикові — початок рівноваги, усталеності. Сила Хлестакова у лиричному пориві, сп'янінні; сила Чичикова — у розумному спокої, тверезості. У Хлестакова "надзвичайна полегкість", у Чичикова надзвичайна вагомість, розважливість у думках. Хлестаков — споглядач; Чичиков — діяч. Для Хлестакова все бажане — дійсне; для Чичикова все дійсне — бажане. Хлестаков — ідеаліст; Чичиков — реаліст. Хлестаков — "ліберал"; Чичиков — "консерватор". Хлестаков — "поезія", Чичиков — "правда" сучасної російської дійсності.

Але не зважаючи на всю цю явну протилежність, таємна суть їх та ж сама. Вони — два полюси єдиної сили; вони — брати-близнюки, діти російського середнього стану і російського XIX століття, найбільш серединного, буржуазного з усіх віків, і суть обох — "вічна середина", "ні те, ні се" — абсолютна вульгарність. Хлестаков стверджує те чого немає, Чичиков — те що є, — обидва однаково вульгарно. Хлестаков задумує, Чичиков виконує. Фантастичний Хлестаков опиняється винуватцем найреальніших російських подій, так само як реальний Чичиков винуватцем найфантастичнішої російської легенди про "мертві душі". Це, повторюю, два сучасних російських обличчя, дві іпостасі вічного і всесвітнього зла — чорта.

"Найбільш справедливо, — зазначає Гоголь, — називати Чичикова — господар, набувач. Набуток — вина всього". — Так он як ! Отаким-то чином, Павле Івановичу ! Так от ви надбали, — говорить голова після звершення купчої на мертві душі.

— Набув, — каже Чичиков.

— Добре діло ! далебі, добре діло !

— Так я бачу сам, що більш доброго діла не міг би здійснити. Як би там не було, мета людини все ще не визначена, якщо вона не стала, зрештою, твердою ступнею на міцний підмурок, а не на якусь вільнодумну химеру юності".

Чи не висловлює тут вустами Чичикова уся європейська культура XIX століття свою внутрішню сутність ? Вищий смисл життя, остання мета людини "не визначена" на землі. Кінець і початок світу недоступний для пізнання; тільки середина — світ явищ — доступна для пізнання, чутевого досвіду, а відтак і реальна. Єдиним і остаточним мірилом для оцінки всього є тривкість, обґрунтованість, "позитивність" — середньої людської чуттєвості. Усі філософські та релігійні сподівання минулих віків, усі їх поривання до безначального і безкінечного, надпочуттєвого — є, за визначенням Канта, лише "метафізична" і "теологічна" маячня "вільнодумні химери юності". Але герой наш (герой нашого часу, як і сам час) уже був середнього віку і обачливо розхолодженного характеру. Він задумався "положительнее", отже "позитивнее". І от головна позитивна думка Чичикова і є думкою саме про те, як знехтували всім, що

здається йому "химерою", облудною примарою безкінечного, безумовного, стати твердою ступнею на міцний підмурок умовного, скінченного, відносного, єдиного, нібито реального. "Але чудово, — додає Гоголь, — що у словах його була все якась-то непевність, немовби тут — таки сказав він собі: "Ех, брате, брешеш ти, та ще й добряче!". Так у глибині чичиковського "позитивізму" така ж всесвітня "брехня", як у глибині хлестаковського ідеалізму. Бажання Чичикова "стати твердою ступнею на міцний підмурок" — це саме те, що тепер пішло в хід — а тому — вульгарно, як зрештою і бажання Хлестакова "взятися, нарешті, до чогось високого". Обідва вони лише говорять і думають "як усі"; а насправді ні Чичикову немає ніякого діла до "міцних" основ, ні Хлестакову — до гірських високостей буття. За консервативною розважливістю у одного приховується така ж "химера", порожнеча, ніщо, як за ліберальною "полегкістю думок" — у іншого. Це не два протилежні кінці і початки, не божевільні, але все ж чесні крайнощі, а дві "безчесні, тому що занадто розсудливі" середини, дві однакові площини і вульгарності нашого століття.

Якщо немає в людському житті ніякого певного сенсу, вищого, ніж саме це життя, то немає для людини на землі і жодної певної мети, крім реальної перемоги у реальній боротьбі за існування. "Так їсти хочеться, як ще ніколи не хотілось" — цей несвідомий, стихійний зойк Хлестакова, "голос природи", перетворюється на свідому громадсько-культурну думку у Чичикова, думку про надбання, про власність, про капітал. "Більш за все бережи й накопчуй копійку: ця річ надійніша за все на світі... Копійка не підведе... Все зробиш і все проб'єш на світі копійкою". Ось заповіт батька і всієї духовної батьківщини Чичикова XIX століття. Ось "найпозитивнішого" із століть, з його промислово-капіталістичним, буржуазним ладом, який наскрізь пронизав усю культуру, ось нібито єдино "міцний підмурок", знайдений якщо не в абстрактній споглядальності, то у життєвій дії і протиставлене всім "химерам" минулих віків. Тут немає, звичайно, правди божої, зате є "людська, занадто людська" правда, можливо, почасти навіть виправдання.

Сенс життя Чичикова.

Замість блаженства — благополуччя, замість благородства — благопристойність, тобто зовнішня, умовна доброчесність, бо для Чичикова, як для істинного позитивіста, немає ні у добрі, ані в злі нічого безумовного. Так як єдиною визначеною метою і вищим благом людини на землі є "спокійні достатки", а єдиний шлях до них — набудки, то вся моральність і підкоряється цій меті і цьому благу, бо "якщо вже вибрано мету — потрібно йти напролом". "Вперед, вперед! Excelsior!" — цей бранний клич сучасного прогресу — клич не лише Хлестакова, а й Чичикова.

Несвідома сутність усякого позитивізму, як вчення про смисл життя, від Конфуція до Конта є запереченням кінця, утвердженням безконечного продовження роду людського, безконечного прогресу: нам добре, дітям нашим буде краще, онукам, правнуками ще краще і так без кінця. Не людство у Богові, а Бог у людстві. Саме людство є Бог, і іншого Бога немає. Немає особистого безсмертя, а є лише базсмертя в людстві. Кожне століття "турбується", "набуває" для наступних століть; безконечний

набуток, накопичення мертвого капіталу — скарбу "мертвих душ", який ніколи не витрачається, — ось неусвідомлена, але й безумовна суть прогресу. Звідси — "поклоніння предкам": у китайському — поклоніння нащадкам у європейському позитивізмі, звідки шлюб, дітородіння, "родина, як релігія". "Дружина, діти" — ось вічне виправдання всіх жахливих безглуздостей буржуазного ладу, вічне заперечення проти релігії, яка говорить: "Вороги людини — домашні її", — ось "міцний підмуток", об який нібито розбиваються усі крилаті "химери", усі християнські пророцтва про кінець світу...

...Померти, не народивши, — все одно, що не жити зовсім, тому що будь-яке особисте життя є "пухир на воді"; він лопне — помре людина — і нічого не залишиться, крім "пари". Особисте життя має сенс лише в родині, у роді, в народі, в державі, у людстві, як життя поліпа, бджоли, мурашки лише у поліпняку, вулику, мурашнику. З цією несвідомою метафізикою Чичикова погодився б усякий "жовтолиций позитивіст", учень Конфуція, і усякий "білолиций китаєць" — учень О.Конта: тут крайній Захід сходиться з крайнім Сходом. Атлантичний океан — з Тихим.

Мертві душі.

..."Мертві душі" — це було колись для всіх звичним казенним словом у канцелярській мові кріпосного права. Але нам тепер зовсім не потрібно бути чулими Маніловими, а треба лише справді відчувати "розуміти предмет таким, яким він є", тобто треба розуміти не умовний, казенний, "позитивний", чичиковський, а безумовний, релігійний, людський, божий зміст цих двох слів — "душа" і "смерть", щоб вислів "мертві душі" зазвучав "предивно" і навіть пристрашно, як неймовірне блюзнірство. Не лише мертві, а й живі людські душі як бездушний товар на ринку, — хіба це не дивно і не страшно? Тут мова онайбільшчой і реальної дійсності чиновник не нагадує мову найбільш чужої і фантастичної казки? Неймовірно, що за якимись канцелярськими "казками", за якоюсь "ревізією" мертві душі вважаються живими; а можливо, і навпаки, живі — мертвими, так що зрештою не виявляється жодного вічного, позитивного "підмурку" длі того, щоб відрізнити живих від мертвих, буття від небуття. Тут жахлива сумліш слів від жахливої сумліші понять для того, щоб утварилась, така цінічна вульгарність мови. І не зважаючи на цей внутрішній цінізм, Чичиков і вся його культура зберігає зовнішню "благопристойність, гідну подиву". Звичайно, люди повні здорового глузду і навіть розуму державного, прийняли у казенний вжиток це ходяче слівце "мертві душі": а між тим безодня хлестаковської легкості відкривається тут у чичиковській "обґрунтованості"!

"Вульгарність усього разом злякала читачів. Злякало їх те, що один за одним проходять у мене герої один вульгарніший за іншого, що немає жодного втішного явища, що ніде навіть і перепочити чиновник видихатися бідному читачеві і що після прочитання всієї книги здається, ніби точно вийшов із якогось задушливого льоху на світ Божий". Після "Мертвих душ" складається таке ж враження, як після "Ревізора"; щось жахливе — похмуре, "все ще якимось незбагнено страшно".

Як Іван Карамазов бореться із чортом у своєму кошмарі, так Гоголь — у своїй

творчості, теж свого роду "кошмарі". "Комарі ці давили мою власну душу: що було в душі, те з неї й вийшло". "Уже здавна я тільки й заклопотаний тим щоб вдосталь насміялася людина над чортом" — ось головне, що було в душі його. Чи вдалося це йому ? Зрештою, хто над ким посміявся у творчості Гоголя — людина над чортом чи чорт над людиною ?

В усякому разі, виклик було прийнято, і Гоголь відчував, що не можна йому відмовлятися від поединку, пізно відступати. Але ця страшна боротьба, яка почалася в мистецтві, у відстороненому від життя спогляданні, мала вирішуватися в самому житті, в реальній дії. Перш ніж подолати вічне зло у зовнішньому світі як художник, Гоголь мусив подолати його в собі самому як людина. Він це зрозумів і справді переніс боротьбу із своєї творчості у своє життя; у боротьбі цій побачче він не лише своє художнє покликання, але і "справу життя", "душевну справу".

Література:

- Історія філософії України. Хрестоматія. Київ, 1993.
- Д.С. Мережковський. Гоголь і чорт . Дослідження.